

ग्रामीण लघुवित्त

वर्ष ७ अंक ४ पूर्णाङ्क २८ २०६५ चैत्र

आ.व. ०६५/०६६ को दोश्रो चौमासिकमा आर.एम.डी.सी.द्वारा १४ वटा संस्थाहरूलाई रु. ३० करोड भन्दा बढी ऋण स्वीकृत

विपन्न महिलाहरूलाई स-साना वित्तीय सेवा उपलब्ध गराई आर्थिक रूपले सबल बनाउने उद्देश्यले नेपालमा लघुवित्त क्षेत्रको शिर्ष संस्था आर.एम.डी.सी.ले लघुवित्त विकास बैंक, बचत तथा ऋण सहकारी संस्था तथा वित्तीय मध्यस्थकर्ता रूपमा काम गर्ने गैर सरकारी संस्थाहरू मार्फत विपन्न महिलाहरूलाई स-साना कर्जा प्रदान गर्न थोक ऋण उपलब्ध गराउँदै आएको छ । २०६५ चैत्र मसान्त सम्म सेण्टरबाट साभेदार संस्थाहरूलाई कुल रु.२ अरब ९९ करोड ऋण प्रवाह भै सकेको छ भने कुल रु.१ अरब ६३ करोड असुली भैसकेको छ । साभेदार संस्थाहरूले २०६५ चैत्र मसान्त सम्ममा ५२ जिल्लाका करिव ७ लाख ६४ हजार विपन्न परिवारहरूलाई ऋण सेवा प्रदान गरिसकेको छ ।

२०६५ मंसिर देखि चैत्र मसान्त सम्ममा लघुवित्त कार्यक्रम संचालन गर्ने संस्थाहरूबाट आर.एम.डी.सी.मा पेश हुन आएका ऋण मागहरू मध्ये १४ वटा लघुवित्त संस्थाहरूलाई जम्मा रु. तीस करोड त्रिसठी लाख ऋण स्वीकृत गरेको छ । उक्त संस्थाहरू मध्ये विराटनगर मोरङ्ग स्थित नेरुडे लघुवित्त विकास बैंक लि. र जीवन विकास समाज, दाङ्ग स्थित नेपाल महिला

सामुदायिक सेवा केन्द्र र ग्रामीण महिला उत्थान केन्द्र, सिरहा स्थित श्रृजना सामुदायिक विकास केन्द्र र श्रमजीवी बचत तथा ऋण सहकारी संस्था लि., बागलुङ्ग स्थित चारतारे युवा क्लव, धनकुटा स्थित विकासका लागि स्थानीय स्वयंसेवकहरूको प्रयास रहेका छन् । यसैगरी सुर्खेत स्थित वौद्ध ग्रामीण बचत तथा ऋण सहकारी संस्था लि., वातावरण सुधार बहुउद्देश्यीय सहकारी संस्था लि., गंगामाला स्वावलम्बन विकास बचत तथा ऋण सहकारी संस्था लि., कोहलपुर बाँके स्थित महिला उपकार मञ्च, लुम्बिनी ललितपुर स्थित कल्याणकारी बचत तथा ऋण सहकारी संस्था लि. र डडेल्धुरा स्थित कोला समैजी महिला विकास बहुउद्देश्यीय सहकारी संस्था लि. लाई पनि यसै अवधिमा आर.एम.डी.सी.ले ऋण स्वीकृत गरेको छ । उक्त संस्थाहरू मध्ये चारतारे युवा क्लव, वातावरण सुधार बहुउद्देश्यीय सहकारी संस्था लि. वौद्ध ग्रामीण बचत तथा ऋण सहकारी संस्था लि., गंगामाला स्वावलम्बन विकास बचत तथा ऋण सहकारी संस्था लि., महिला उपकार मञ्च र कोला समैजी महिला विकास बचत तथा ऋण सहकारी संस्था लि. गरी जम्मा ६ वटा संस्थाहरूलाई सामुदायिक पशु विकास आयोजना अन्तरगत ऋण स्वीकृति गरिएको छ ।

ऋण स्वीकृत गरिएको संस्थाहरूको स्थिति विवरण तथा स्वीकृत रकम

क्र.स.	संस्थाको नाम	कार्यक्षेत्र जिल्ला	सदस्य संख्या	ऋणी संख्या	ऋणको पटक	स्वीकृत ऋण रकम (रु)
१	नेरुडे लघुवित्त विकास बैंक, मोरङ्ग	भापा, मोरङ्ग, सुनसरी	३७७२०	३३१२९	तेश्रो	१० करोड
२	जीवन विकास समाज, मोरङ्ग	भापा, मोरङ्ग, सुनसरी	४०९२३	३३३०१	नवौ	८ करोड
३	श्रृजना सामुदायिक विकास केन्द्र, सिरहा	सिरहा र उदयपुर	७२२७	५७२४	पाचौ	२ करोड
४	श्रमजीवी बचत तथा ऋण सहकारी संस्था लि सिरहा	सिरहा	५७२०	३९९३	चौथौ	२ करोड
५	नेपाल महिला सामुदायिक सेवा केन्द्र, दाङ्ग	दाङ्ग	५६६३२	३४५६	चौथौ	२ करोड
६	चारतारे युवा क्लव, बागलुङ्ग	बागलुङ्ग, गुल्मी, लमजुङ्ग	१२३४६	६७८६	चौथौ	१ करोड
७	विकासका लागि स्थानीय स्वयं सेवकहरूको प्रयास (सल्म), धनकुटा	धनकुटा	५८१४	२८५७	तेश्रो	१ करोड
८	वातावरण सुधार बहुउद्देश्यीय सहकारी संस्था लि., सुर्खेत	सुर्खेत	३९२३	२३७०	दोश्रो	९० लाख
९	बौद्ध ग्रामीण बचत तथा ऋण सहकारी संस्था लि., सुर्खेत	सुर्खेत	६००७	२५८७	दोश्रो	८० लाख
१०	ग्रामीण महिला उत्थान केन्द्र, दाङ्ग	दाङ्ग	३४४६	१६८८	तेश्रो	७१ लाख ३० हजार
११	गंगामाला स्वावलम्बन बचत तथा ऋण सहकारी संस्था लि., सुर्खेत	सुर्खेत	१५५४	८४३	दोश्रो	६० लाख
१२	महिला उपकार मञ्च, बाँके	बाँके	१२११	५९७	दोश्रो	६० लाख
१३	कल्याणकारी बचत तथा ऋण सहकारी संस्था लि., ललितपुर	ललितपुर	१३२२	५४२	पहिलो	४० लाख
१४	कोला समैजी महिला विकास बहुउद्देश्यीय सहकारी संस्था लि., डडेल्धुरा	डडेल्धुरा	३०८	८५	पहिलो	५ लाख

ग्रामीण लघुवित्त को सूचना

रुरल माइक्रोफाइनान्स डेभलपमेन्ट सेन्टर लि. (आर.एम.डी.सी.) द्वारा प्रकाशित यस त्रैमासिक समाचार पत्रिकामा नेपालका लघुवित्त संस्थाहरूको गतिविधि, समाचार तथा लघुवित्त सम्बन्धी लेख एवं सफलताका कथाहरू छापिने छन् । प्रकाशित लेख तथा कथाका लागि यस सेन्टरको नियमानुसार उचित पारिश्रमिक उपलब्ध गराइनेछ । लघुवित्त संस्थाहरूले आफ्ना त्यस्ता गतिविधि, समाचार तथा सफलताका कथाहरू निम्नलिखित ठेगानामा पठाउनु हुन अनुरोध छ ।

रुरल माइक्रोफाइनान्स डेभलपमेन्ट सेन्टर लि.
पो.ब.नं. २०७८९, पुतलीसडक, काठमाडौं, नेपाल ।

यस अंकमा

- विश्व लघुऋण अभियान २००९ को प्रतिवेदन सार्वजनिक - पृष्ठ २
- ग्रामीण बैंक बंगलादेशको ऋणीको स्तरमापनका दश सूचकहरू - पृष्ठ ३
- विभिन्न भ्रमण, तालिम तथा गोष्ठी समाचार - पृष्ठ ४-५
- ऋणमा प्रतिफल (Yield On Portfolio) सम्बन्धी लेख - पृष्ठ ६-७
- आर.एम.डी.सी.का साभेदार लघुवित्त संस्थाहरूको स्थिति विवरण - पृष्ठ ८

विश्व लघुऋण अभियान (Microcredit Summit Campaign) २००८ को प्रतिवेदन सार्वजनिक

न्यूयॉर्क, लघुकर्जा शिखर अभियान (Microcredit Summit Campaign) ले २६ जनवरी २००९ (माघ १३, २०६५) मा विश्वभर एकैसाथ सार्वजनिक गरिएको लघुऋण अभियान प्रतिवेदनमा विश्वका १० करोड ६० लाख भन्दा बढी अति विपन्न परिवारले सन् २००७ मा लघुऋण प्राप्त गरि सकेको कुरा सार्वजनिक गरेको छ । उक्त लक्ष्य १० वर्ष अगाडी तय गरिएको थियो । लघुऋण मुख्यतया: अति विपन्नलाई सानोतिनो व्यवसायहरू जस्तै धान कुट्ने, मकैको रोटी विक्री गर्ने र विकट गाउँहरूमा मोबाइल फोन सेवा प्रदान गर्ने जस्ता कार्यहरूको शुरुवात गर्न वा विकास गर्नको लागि प्रयोग हुँदै आएको छ । नेपालमा पनि रुरल माइक्रोफाइनान्स डेभलपमेण्ट सेण्टर लि. ले सोही दिन एक पत्रकार सम्मेलनको आयोजना गरी सो प्रतिवेदन सार्वजनिक गरिएको थियो ।

माइक्रोऋण समिट क्याम्पियन २००९ को प्रतिवेदन सार्वजनिक गर्दै आर.एम.डी.सी.का प्रमुख कार्यकारी अधिकृत श्री शंकरमान श्रेष्ठ पत्रकारहरू नाम

नोबेल शान्ति पुरस्कार विजेता र ग्रामीण बैंकका संस्थापक मुहम्मद युनुसले "यो धेरै नै ठूलो उपलब्धी हो, धेरैले यतिका विपन्नमा सेवा पुग्न कठिन छ भनी सोचेका थिए । लघुऋण १० करोड अति विपन्न परिवारलाई पुग्न भनेको विश्वका ५० करोड भन्दा बढी परिवारका सदस्यहरूलाई यो सेवा पुग्नले यसलाई अझ बढी विशिष्ट बनाई दिएको छ । यो भनेको विश्वका आधा अति विपन्न जनतालाई सेवा पुग्न हो ।" आफ्नो एक वक्तव्यमा उहाँले भन्नु भएको थियो ।

यसका आयोजकको भनाई अनुसार सन् १९९७ मा जब यसको लक्ष्य तय गरिएको थियो त्यसताका ८० लाख भन्दा कममात्र अति विपन्नले लघुऋण प्राप्त गरेका थिए । सन् १९९७ देखि सन् २००७ सम्मको १० वर्ष भित्रमा यो संख्या १३०० प्रतिशतले बृद्धि भएको छ । सन् २००७ मा मात्र ८ करोड ८० लाख अति विपन्न महिलालाई लघुऋण प्रदान भएको छ । लघुकर्जा शिखर अभियानले विश्वका अतिविपन्न भन्नाले सम्बन्धित राष्ट्रको गरिवीको रेखामुनी रहेका वा विश्वका १ अरब जनता जो १ अमेरिकी डलरभन्दा कम आम्दानीमा बाँचिरहेका छन्, तिनीहरूलाई मानेको छ ।

यस प्रतिवेदनमा केन्याको एउटा लघुवित्त संस्था "जम्मी बोरा" लाई विशेष रूपमा प्रशंसा गरिएको छ जसले सन् १९९९ मा नैरोबीको मठारे शहरको भुपडपट्टी (Mathare Valley Slum) मा ५० जना मगन्तेहरूबाट शुरु गरेको कार्यक्रममा हाल उक्त संस्थाको सदस्य संख्या २ लाख पुगेको छ । जम्मी बोरा संस्थाले एउटा नयाँ शहर बनाउँदै छ जसले अहिलेको वित्तीय संकटमा अर्को भिन्नता ल्याउनको लागि विश्वका केही अति विपन्नहरूको लागि कम धितोमा ऋण प्रदान गर्नेछ । यसबाट उनीहरूलाई आफ्नो आधारभूत अधिकार प्राप्तिको अनुभूति गराउने छ । नयाँ बनाइएको शहरमा २००० वटा घरहरू र ३००० वटा व्यवसायिक ठाउँहरू छन् । प्रत्येक घरमा २ बेडरूम, १ भान्साकोठा, १ भेटघाट गर्ने कोठा र १ शौचालय छ । मासिक तिर्नुपर्ने रकम एउटा भुपडपट्टीको कोठा सरहको हुनेछ । कम्तिमा ३ वटा स्व:रोजगार ऋण सफलतापूर्वक तिरी सकेको ऋणीले यस्तो घर खरीद गर्न योग्य हुनेछन् । "सबैको सपना भुपडपट्टीबाट बाहिर आउनु हुन्छ ।" जम्मी बोराका संस्थापक Ingrid Munro भन्नुहुन्छ "भुपडपट्टीलाई टाँसेर बस्नु होइन ।"

यस प्रतिवेदनमा बंगलादेशका एक महिला सदस्य जोरीमन खानको कुरा पनि उल्लेख गरिएको छ । सन् १९६२ मा १० वर्षको उमेरमा उनको विवाह भएको थियो । १५ वर्षको उमेरमा जोरीमनको पहिलो बच्चा जन्मेको थियो । ४ जनाको परिवारको गुजारा उनको श्रीमान एकजनाको मात्र दैनिक ज्याला मजदुरीमा भई राखेको थियो, जसको आम्दानी २० सेन्टभन्दा पनि कम थियो । सन् १९८० मा उनले ग्रामीण बैंकबाट अमेरिकी डलर १० बराबरको ऋण लिएकी थिइन् र त्यसबाट उनले धानकुट्ने र चामल विक्री गर्ने कार्य गरेकी थिइन् । यसबाट

उनको परिवारले नै जीवनमा पहिलो पटक दिनको ३ छोक खान पाएका थिए । "पहिला म ऋण लिन डराउँथे ।" खानले सम्फेदै भनिन् । "अरूले मलाई भन्थे, यदि मैले ऋण तिर्न सकिन भने, बैंकको मान्छेले पैसाको लागि मार्छ । हो, त्यसैले म धेरै डराउँथे । तर जब मैले त्यो अमेरिकी डलर १० ऋण तिर्न सकें, ममा एकदम हिम्मत बढेको अनुभव भयो । त्यसैले मैले अरू ऋणको लागि माग गरें । त्यसपछि मैले अमेरिकी डलर ३३ बराबरको ऋण माग गरें ।"

सन् १९८० मा जोरीमन खान कम विकसित मुलुकहरूका लघुवित्तका १०,००० सदस्यहरू मध्ये की एक सदस्य थिइन् भने हाल जोरीमन खान १० करोडभन्दा बढी सदस्यहरू मध्येकी एक हुन पुगेकी छिन् । लघुकर्जा शिखर सम्मेलनले सन् २०१५ सम्ममा विश्वका अति विपन्न १७ करोड ५० लाखमा पुग्ने र त्यसमध्येका १० करोड परिवारलाई दैनिक १ अमेरिकी डलर भन्दा बढी आम्दानीमा पुऱ्याउने लक्ष्य लिएको छ ।

नेपालमा पनि रुरल माइक्रोफाइनान्स डेभलपमेण्ट सेण्टर लि. (आर.एम.डी.सी.) को प्राविधिक र वित्तीय सहयोगमा दक्ष लघुवित्त संस्थाहरूको बृद्धिले हालैका वर्षमा विपन्नवर्गमा पुग्ने लघुवित्त सेवाको गुणस्तरमा निकै बृद्धि भएको छ । आर.एम.डी.सी. नेपालमा लघुवित्त संस्थाहरूलाई थोक ऋण दिने शिर्ष संस्था हो । यो संस्थाले संचालन भएको ९ वर्षमा आफ्नो ६० वटा साभेदार लघुवित्त संस्थाहरू मार्फत विपन्न परिवारका महिलाहरूलाई रु. २ अरब ७८ करोड ऋण प्रदान गरेको छ । राजधानीमा आयोजित पत्रकार सम्मेलनमा आर.एम.डी.सी.का प्रमुख कार्यकारी अधिकृत श्री शंकर मान श्रेष्ठले जानकारी दिनुभयो । साभेदार संस्थाहरूले सात लाख भन्दा बढी विपन्न परिवारका महिलाहरूलाई सेवा पुऱ्याईरहेको छ । देशभरी समष्टिगत रूपमा लघुवित्त संस्थाहरूबाट करिव ११ लाख विपन्न परिवारलाई लघुवित्त सेवा पुगेको देखिन्छ, जुन हाम्रो देशको कुल विपन्न परिवार संख्याको भण्डै आधा हुन आउँछ । विपन्नलाई लक्षित गर्ने, घरदैलोमा सेवा पुऱ्याउने, विनाधितो ऋण प्रदान गर्ने, स-साना किस्तामा ऋण असूली गर्ने जस्ता लघुवित्तका विशेषताहरू हुन् । परम्परागत बैंकहरू गरीवहरूलाई ऋण योग्य ठान्दैनन् । तर यसको विपरित विपन्नलाई परिलक्षित लघुवित्त कार्यक्रमले गरीव पनि ऋण योग्य छ भन्ने मान्यतामा काम गर्दै आएका छन् । लघुवित्तको सफल प्रयोगबाट आर.एम.डी.सी.ले साभेदार संस्थाहरूलाई दिएको ऋण शतप्रतिशत असूली भै रहेको छ । त्यस्तै साभेदार संस्थाहरूले पनि आफ्ना विपन्न ग्राहकहरूबाट ९८ प्रतिशत भन्दा बढी ऋण असूली दर कायम गर्न सफल भएका छन् । आर.एम.डी.सी.का प्रायः सबै साभेदार संस्थाहरूले संचालन स्वसक्षमता हासिल गरि सकेका छन् । सन् २०१५ भित्रमा आर.एम.डी.सी. ले अहिलेसम्म नसमेटिएका अधिकांश गरीव परिवारलाई लघुवित्त सेवा सुलभ गराउने लक्ष्य लिई रणनीति अगाडी बढाएको कुरा श्रेष्ठले बताउनु भयो ।

ग्रामीण बैंक बंगलादेशको ऋणीको स्तरमापनका दश सूचकहरू

हरेक वर्ष ग्रामीण बैंकका कर्मचारीहरूले आफ्नो कार्य क्षमता जाँच गर्ने क्रममा लघुऋण कार्यक्रममा संलग्न सदस्यहरूको आर्थिक तथा सामाजिक स्थितिमा सुधार भए नभएको निम्न दश सूचकहरूको मापदण्ड भित्र रही लेखाजोखा गर्ने गरेको छ । उक्त मापदण्ड भित्र ग्राहक सदस्यहरू तथा उनका परिवार सदस्यहरू गरिवीबाट छुटकारा मिलेको कुरालाई आधार बनाएको छ ।

- 1) सदस्य तथा उनका परिवार न्यूनतम टाका २५,०००/- सम्म मूल्य पर्ने घरमा बसेको र घरमा छाना टिनको हुनुपर्ने र सुत्नको लागि भूँईको सट्टा खाट र ओछ्यानको प्रयोग गरेको हुनुपर्ने ।
- 2) सदस्य तथा उनका परिवारले प्रयोग गरेको खानेपानीको प्रयोग स्वच्छ हुनुपर्ने । खानेपानी टयुबवेलको वा उमालेको वा खानेपानी शुद्धीकरण लागि ट्याबलेट प्रयोग गरेको तथा आर्सेनिक मुक्त रहेको, फिट्कीरीको प्रयोग गरी शुद्ध खान योग्य बनाएको हुनुपर्ने ।
- 3) सदस्यका परिवारका छ वर्ष भन्दा माथिका बच्चाहरू स्कुल गएको हुनुपर्ने तथा प्राथमिक तह सम्पन्न गरिसकेको हुनुपर्ने ।
- 4) सदस्यहरूको हप्ते कर्जा किस्ताबन्दी कम्तिमा टाका २००/- वा सो भन्दा बढी हुनुपर्ने ।
- 5) सदस्य तथा परिवारका सदस्यहरूले चर्पीको प्रयोग गरेको हुनुपर्ने ।

- 6) सदस्य तथा उनका परिवारहरूसँग लगाउने आवश्यक लत्ता कपडा पर्याप्त हुनुपर्ने । यसैगरी मौसम अनुसार जाडोमा प्रयोग गरिने जस्तो: स्वेटर, उनी कपडाहरू, खास्टो, सिरक यसैगरी गर्मीमा लामखुट्टेबाट बच्न भुल आदिको प्रयोग गरेको हुनुपर्ने ।
- 7) ग्राहक सदस्यहरूले वर्ष भरिमा सरदर कम्तिमा ५०००/ टाका सम्म बचत गरेको हुनुपर्ने ।
- 8) परिवारको आम्दानीको अन्य श्रोत भएको हुनुपर्ने जस्तो : आफ्नो घर वरिपरि तरकारी उत्पादन गरेको, फलफुलको बोट बिरुवा तथा रुख भएको जसले गर्दा कुनै बेला थप रकमको खाँचो भएमा सो आम्दानीबाट पनि मद्दत मिल्न सकोस ।
- 9) सदस्य तथा उनका परिवारका हरेक सदस्यले वर्ष भरि दिनको तीन छाक खाना समस्या नभएको हुनुपर्ने । जस्तो वर्षको कुनै समयमा कुनै बेला खानाको समस्या हुने हुँदा वर्ष भरि खाना जुटाउन सक्षम हुनुपर्ने ।
- 10) परिवारले आफ्नो स्वास्थ्यमा ख्याल राखेको हुनुपर्ने । यदि परिवारको कुनै सदस्य विरामी परेको खण्डमा ओखती गर्न सक्ने र स्वास्थ्य उपचारको लागि आवश्यक जानकारी भएको हुनुपर्ने ।

सामार : www.grameen.com
अनुवादक : अन्नपूर्ण श्रेष्ठ, वरिष्ठ अधिकृत
आर.एम.डी.सी.

भारतको कलकत्ता स्थित लघुवित्त संस्था बन्धनको एक भलक

स्थापना	: सन २००२
सेवा पुऱ्याएका सदस्य संख्या	: १५ लाख २१ हजार (फेब्रुअरी २००९ सम्म)
हालसम्मको लगानी रकम	: भा.रु.२,०४२ करोड (फेब्रुअरी २००९ सम्म)
लगानीमा रहेको ऋण रकम	: भा.रु.६४० करोड (फेब्रुअरी २००९ सम्म)
बचत रकम	: संस्थाले कुनै प्रकारको बचत संकलन गर्न नपाउने
भाखा नाघेको रकम	: भा. रु. ३० लाख
असूली दर	: १९.९९%
शाखा संख्या	: ६७५
कर्मचारी संख्या	: ४९९८
ऋण लगानीको लागि श्रोतहरू	: संस्थाको आफ्नो पुँजी र २२ वटा वाणिज्य बैंकहरू
संस्थाले बैंकलाई तिर्नु पर्ने	
व्याज दर	: वार्षिक ११ देखि १२ प्रतिशत
संस्थाले ऋणीहरूलाई लगाउने	
व्याजदर	: समदरमा वार्षिक १२.५ प्रतिशत
अन्य	: हालसम्म सबै कारोबार हातले नै राख्ने गरिएको

बन्धन संस्थाको लघुवित्त कार्यक्रमको केही विशेषताहरू

केन्द्र बैठक

- केन्द्र बैठक ग्रामीण पद्धतिमा आधारित रहेको
- बैठक साप्ताहिक रूपमा बस्ने गरेको
- संस्थाको केन्द्रमा २० देखि ३० जना सदस्य रहने नीति रहेको
- सदस्यहरूलाई एउटा ऋणमात्र प्रदान गर्ने
- बचत संकलन गर्ने व्यवस्था नरहेको
- पहिलो ऋणको आकार शहरमा भा.रु.१०,०००/- तथा गाउँमा भा.रु.७,०००/- रहेको र अर्को वर्ष देखि पहिलेको रेकर्ड हेरी भा.रु.१,०००/- देखि ५,०००/-सम्म प्रति वर्ष बृद्धि हुने ।
- किस्ता संकलन फिल्डमा नै गर्ने तर ऋण लिन कार्यालयमा जानु पर्ने

शाखा कार्यालय

- शाखा कार्यालयलाई सकभर साधारण र कम खर्चमा संचालन गरेको
- कागजी प्रक्रिया सकभर कम गरी कारोबार सरलीकरण गरेको
- सबै कर्मचारी कार्यालयले दिएको आवासमा बस्ने पर्ने, बाहिर बस्नेलाई कार्यालयले घरभाडा नदिने

- शाखामा १ जना प्रबन्धक र ५ जना फिल्ड कर्मचारी हुने
- एउटा शाखामा ३००० सदस्य र २५०० ऋणी हुने
- शाखाको लागि निम्नानुसारका निश्चित नापका फर्निचरहरू हुने गरेको
  - टूलो टेबुल : १
  - कर्मचारीहरूलाई हात भएका प्लाष्टिकका कुर्सिहरू
  - सदस्यहरू बस्नको लागि हात नभएका १० थान टुलहरू
  - प्रत्येक कर्मचारीको लागि एक-एक खण्ड हुने गरी पिजनहोल स्टीलको दराज
  - कार्यक्षेत्रको नक्सा, लक्ष प्रगति, कर्मचारीको विवरण, तथा चार्टहरू राख्नको लागि एउटा भित्ते बोर्ड
  - संस्थासँग सम्बन्धित पत्र-पत्रिकामा निस्केका समाचार तथा सूचनाहरू टाँस्नको लागि एउटा भित्ते बोर्ड
  - सम्पूर्ण शाखाको लागि एउटै टूलो कोठा
  - शहरहरूमा एउटै कोठामा २ वटा शाखा संचालन गर्ने गरेको

सुपरिवेक्षण प्रणाली :

- शाखा प्रबन्धकले हप्ताको ५ दिन अनिवार्य रूपमा प्रत्येक फिल्ड सहायकको केन्द्र निरीक्षण गर्नु पर्ने ।
- हप्तामा ५ दिन सबै कर्मचारी फिल्डमा नै रहने भएकोले दिउँसो १ बजे पछि मात्र कार्यालय खोली कार्यालयको काम गर्ने ।
- सुपरिवेक्षकलाई मोटरसाइकल दिएको तर छुट्टै अफिस नभएको । हप्ताको ५ दिन फिल्ड भ्रमण गर्नु पर्ने र १ दिन रिपोर्टको लागि सम्बन्धित शाखा कार्यालयमा नै बसी तयार गर्ने ।
- सुपरिवेक्षकले फिल्ड सहायकको कुनै गल्ती फेला परेमा फिल्ड सहायक लगायत शाखा प्रबन्धकलाई पनि जिम्मेवार ठहर्‍याई कार्यवाही गर्ने । त्यसै गरी क्षेत्रीय कार्यालयबाट गल्ती पत्ता लगाएमा सुपरभाइजर लगायत, शाखा प्रबन्धक र फिल्ड सहायकलाई कार्यवाही गर्ने । यस्तै प्रकारले गल्ती पत्ता लागेमा सबै तहका कर्मचारीहरूलाई जिम्मेवार बनाई कार्यवाही गर्ने व्यवस्था रहेको ।
- संस्थाको प्रमुख कार्यकारी अधिकृत लगायत प्रत्येक तहका कर्मचारीले फिल्डमा गै तोकिएको संख्यामा निरीक्षण गर्ने पर्ने ।
- संस्थाको संचालन निर्देशिकामा साना-साना कुरा पनि उल्लेख गरिएको र यसैलाई मार्गदर्शक "बाइबल" को रूपमा लिई कार्यान्वयन गर्ने ।
- माथिल्लो तहबाट निरीक्षण भएपछि शाखा कार्यालयमा राखिएको पुस्तिकामा देखिएका कैफियत र गर्नु पर्ने सुधारहरू बारे उल्लेख गर्ने र फेरि पछि निरीक्षण हुँदा पहिलेको कैफियत सुधार भए नभएको तथा पुनः अन्य कैफियत देखिएमा सो समेत उल्लेख गर्ने गरिएको । पत्राचारको भन्फट नगरी कागजी कामलाई न्यूनतम राख्ने प्रयास गरेको ।

आर.एम.डी.सी. संचालकहरूबाट

कम्बोडियाको लघुवित्त कार्यक्रमहरूको अवलोकन भ्रमण

गत मार्च २३-२८, २००९ आर.एम.डी.सी.को संचालकहरूको एक टोलीले कम्बोडियाको लघुवित्त संस्थाहरूको अवलोकन भ्रमण सम्पन्न गरेको छ । भ्रमण टोलीमा आर.एम.डी.सी.को अध्यक्ष श्री अशोक शमशेर ज.ब.रा. राणा, संचालक सदस्यहरू श्री त्रिलोचन पंगेनी, श्री अमृत चरण श्रेष्ठ, श्री अनिल कुमार श्रेष्ठ, श्री बिमल डागा, श्री विजय पन्त, श्री साधना उपाध्याय र प्रमुख कार्यकारी अधिकृत श्री शंकर मान श्रेष्ठको सहभागिता रहेको थियो ।

सहभागीहरूले कम्बोडियाको लघुवित्त कार्यक्रमको लागि थोक कर्जा उपलब्ध गराउने संस्था रुरल डेभलपमेण्ट बैंक (Rural Development Bank), यसैगरि कम्बोडियाको दूला तथा साना लघुवित्त संस्थाहरू अमरेट (Amret), एच.के.एल. (HKL), कम्बोडिया लघुवित्त संघ (Cambodia Microfinance Association (CMA), माक्सिमा (Maxima) संस्थाहरूको अवलोकन गरेका थिए । भ्रमण टोलीले उक्त संस्थाहरूको व्यवस्थापन तथा संचालन प्रणाली, लघुवित्त सम्बन्धी राष्ट्र तथा लघुवित्त संस्थाहरूको नीति तथा नियमहरू, अनुगमन तथा सुपरिवेक्षण व्यवस्था, संस्थाको रणनीतिक कार्यक्रमहरू बारे जानकारी लिएका थिए । यसैगरि टोलीले कम्बोडियाका लघुवित्त कार्यक्रमको

आर.एम.डी.सी.का संचालकहरूको भ्रमण टोली

फिल्डको अवलोकन तथा सदस्यहरूसंग अन्तरक्रिया पनि गरेका थिए । भ्रमण टोलीका सदस्यहरूले भ्रमण कार्यक्रम अत्यन्त लाभदायी भएको कुरा बताए । कम्बोडियाका लघुवित्त संस्थाहरूले धितो दिन नसक्ने विपन्न वर्गलाई समूहमा आवद्ध गरि कर्जा दिने गरेको र अन्य समूहमा वस्न नचाहने परिवारलाई धितो लिई कर्जा दिने गरेको कुरा सहभागीले बताए ।

“लघुवित्त माथि पुर्नविचार” नामक सम्मेलन भारतमा सम्पन्न

Plural India ले भारतको गुडगाउँमा जनवरी २९-३०, २००९ मा दुई दिने कार्यक्रम “लघुवित्त माथि पुर्नविचार (Rethinking Microfinance)” विषयक एउटा सम्मेलनको आयोजना गरेको थियो । सम्मेलनमा नेपाल लगायत भारत, श्रीलंका, बंगलादेश, लाओस, भियतनाम, कम्बोडिया र बेलारुस गरी जम्मा ८ वटा देशका करिब १०० जना को सहभागिता रहेका थिए । सम्मेलन पश्चात सहभागीहरूलाई १ दिन भारतको कलकत्ता स्थित बन्धन लघुवित्त संस्थाको फिल्ड तथा शाखा कार्यालयको अवलोकन भ्रमण गराइएको थियो ।

सम्मेलनमा मुख्य रूपमा गरीवको लागि सूचना सेवा, वर्तमान विश्व आर्थिक संकट तथा लघुवित्तमा परेको प्रभाव, लघुवित्त सेवाको पर्याप्तता, लघुवित्त सेवा विस्तारको सम्भावना, व्यवस्थापन सूचना प्रणाली, हालको व्याजदरको औचित्य, लघुवित्तबाट समाजिक प्रभाव बढाउन सम्भावना आदि विषयहरूमा छलफल भएको थियो ।

सम्मेलनमा नेपालबाट आर.एम.डी.सी.का प्रमुख कार्यकारी अधिकृत श्री शंकर मान श्रेष्ठ र बरिष्ठ प्रबन्धक श्री मेघ राज गजुरेले भाग लिनु भएको थियो । नेपालबाट भाग लिने लघुवित्त संस्थाको प्रमुखहरूमा निर्धन उत्थान बैंक लि.का डा.हरिहर देव पन्त, स्वावलम्बन लघुवित्त विकास बैंक लि.का श्री केशर बहादुर श्रेष्ठ,

आर.एम.डी.सी.का कार्यकारी प्रमुख अधिकृत सहित सम्मेलनमा नेपालका सहभागीहरू

छिमेक विकास बैंक लि.का श्री रामचन्द्र जोशी, डिप्रोक्स विकास बैंक लि.का श्री विष्णु प्रसाद पाठक र नेरुडे लघुवित्त विकास बैंक लि.का श्री मणी कुमार अर्ज्यलले भाग लिनु भएको थियो । यसैगरि स्वावलम्बन विकास केन्द्रका श्री मुकुन्द बहादुर विष्ट, जीवन विकास समाजका श्री योगेन्द्र मण्डल र सहारा नेपाल बचत तथा ऋण सहकारी संस्था लि.का श्री महेन्द्र गिरीको सहभागिता रहेको थियो ।

वंगलादेशका वाणिज्य बैंकका उच्च पदस्थ कर्मचारीहरूद्वारा नेपालको लघुवित्त कार्यक्रमको अवलोकन भ्रमण

२०६५ फागुन ११ देखि १७ गते सम्म वंगलादेशका वाणिज्य बैंकका केही उच्च पदाधिकारीहरूको एक टोलीले नेपालको लघुवित्त संस्थाहरूको अवलोकन अध्ययन भ्रमण सम्पन्न गरेको छ । १२ जनाको उक्त भ्रमण दलले स्वावलम्बन विकास केन्द्रको बनेपा शाखा कार्यालय तथा सो अन्तरगतको केन्द्र बैठक अवलोकन र केन्द्रका महिला सदस्यहरूसंग छलफल गरेको थियो । उक्त भ्रमण दलले राष्ट्रिय शैक्षिक तथा सामाजिक विकास संस्थाको पोखरा स्थित शाखा कार्यालय तथा केन्द्र बैठक पनि अवलोकन गरेको थियो । यसैगरि पोखरा स्थित श्रृजना विकास केन्द्रका संचालक सदस्यहरूसंग लघुवित्त सम्बन्धी छलफल तथा अन्तरक्रिया गरेको थियो । भ्रमण दलले नेपालको लघुवित्तको स्थिति तथा आर.एम.डी.सी.ले लघुवित्त उद्योगको विकासका लागि गरेको योगदानको सम्बन्धमा जानकारी हासिल गरेका थिए । भ्रमण दलमा रूपाली बैंक लि.का प्रवन्ध निर्देशक मोहम्मद अवदुल हमिद मियाँ तथा महाप्रबन्धक मोहम्मद एनामुल इस्लाम खान, सोनाली बैंक लि.का उप-प्रवन्ध निर्देशक प्रोदिप कुमार दत्त, जनता बैंक लि. का महाप्रवन्धक शिहावुद्दिन मोहम्मद शाहजाँह, मर्केण्टाइल बैंक लि.का कार्यकारी उपाध्यक्ष मोहम्मद नजुल हुसेन र उहाँकी धर्मपत्नी सयेदा फरहाद फतेमा सहभागी हुनुहुन्थ्यो । यसैगरि बैंक एशिया लि. का वरिष्ठ उपाध्यक्ष मोहम्मद अयु वकर लस्कर र कार्यकारी अधिकृत शहनाज अक्तर शाहिन, ब्राक बैंक लि. का वित्त

प्रमुख शयद गोलाम मारुफ, म्युचुअल ट्रस्ट बैंक लि.का सहायक उपाध्यक्ष मोहम्मद इकवाल, वुरो वंगलादेशका वित्त अधिकृत ए.वि.एम. अमिनुल करिम माजुमदर र सि.डि.एफ.का निर्देशक मोहम्मद अब्दुल अवाल सहभागी हुनुहुन्थ्यो ।

भ्रमणको अन्तिम दिनमा आयोजना गरिएको एउटा अन्तरक्रिया कार्यक्रममा भ्रमण टोली सहित नेपाल राष्ट्र बैंकका डेप्युटी गभर्नर श्री वीर विक्रम रायमाभी, नेपाल बैंकर्स संघका तत्कालीन उपाध्यक्ष श्री राधेश पन्त, आर.एम.डी.सी.का संचालक सदस्यहरू तथा अन्य पदाधिकारीहरूको उपस्थित रहेको थियो । उक्त अवसरमा आर.एम.डी.सी.का प्रमुख कार्यकारी अधिकृत श्री शंकर मान श्रेष्ठले नेपालको लघुवित्त कार्यक्रम अवलोकन गरी लघुवित्तको विकास गर्न हौसला प्रदान गरेकोमा भ्रमण दललाई धन्यवाद दिनु भयो । त्यसैगरी भ्रमण टोलीको तर्फबाट संयोजक तथा सि.डी.एफ.का निर्देशक मो.अब्दुल अवालले लघुवित्तको जननी वंगलादेश भएपनि नेपालमा संचालित लघुवित्त कार्यक्रमबाट धेरै कुरा सिक्न सकिने बताउनु भयो । भ्रमणमा सहभागी अन्य सदस्यहरूले नेपालका लघुवित्त संस्था तथा ब्यवस्थित केन्द्र बैठक हेरेर प्रभावित भएको बताएका थिए । उक्त अवसरमा भ्रमण टोलीका सदस्यहरूलाई नेपाल राष्ट्र बैंकका डेप्युटी गभर्नर वीर विक्रम रायमाभीले आर.एम.डी.सी.को स्मृति चिन्ह प्रदान गर्नु भएको थियो ।

नेपालका लघुवित्त संस्थाहरूका पदाधिकारीहरूबाट बंगलादेशको लघुवित्त कार्यक्रम अवलोकन भ्रमण

बंगलादेशको चटगाँव स्थित लघुवित्त संस्था इन्टिग्रेटेड डेभलपमेण्ट फोरम (आई.डी.एफ.) को संयोजकत्वमा आर.एम.डी.सी.ले सन् २००८ को नोभेम्बर १४-२१ र डिसेम्बर १-८, २००८ मा बंगलादेशमा दुई वटा अध्ययन भ्रमण कार्यक्रमको आयोजना गरेको थियो। उक्त दुवै भ्रमणमा ७ वटा लघुवित्त संस्थाहरूका १४ जना र आर.एम.डी.सी.का २ जना अधिकृतहरूको सहभागिता रहेको थियो।

सहभागीहरूले उक्त अवलोकन भ्रमणमा बंगलादेशका प्रमुख लघुवित्त संस्थाहरू ग्रामीण बैंक, आशा र आई.डी.एफ.द्वारा संचालित लघुवित्त तथा लघुउद्यम कार्यक्रमको अवलोकन गरेका थिए। सहभागीहरूले उक्त संस्थाहरूका पदाधिकारीहरू, कर्मचारीहरू तथा ग्राहक सदस्यहरूसँग लघुवित्त संचालन प्रक्रिया र व्यवस्थापन बारे अन्तरक्रिया गरेका थिए। ग्रामीण बैंकले, बंगलादेश जुन विश्वमै सवैभन्दा गरिवलाई कर्जा प्रवाह गर्ने बैंकको रूपमा परिचित छ, सन् २००८ सेप्टेम्बर सम्ममा ७५ लाख भन्दा बढी ग्राहक सदस्यहरू र करीव १ लाख भिखारीहरूलाई लघुकर्जा सेवा प्रदान गरिरहेको छ। उक्त बैंकका संस्थापक तथा लघुवित्त कार्यक्रमका प्रणेता प्रो. मोहम्मद युनुसले विपन्न

महिला वर्गको सशक्तिकरण र गरिवी निवारणमा ठोस योगदान पुर्याए बापत ग्रामीण बैंक र प्रो. मो. युनुसलाई सन् २००६ मा नोबेल शान्ति पुरस्कारबाट विभूषित गरिएको थियो।

बंगलादेशको अर्को ठूलो लघुवित्त संस्था आशा पनि हो। यस संस्थाले हाल सम्म ६६ लाख भन्दा बढी परीवारलाई सेवा उपलब्ध गराईरहेका छन्। बंगलादेशको पहाडी क्षेत्रमा सफलता पूर्वक लघुवित्त कार्यक्रम संचालन गर्दै आईरहेको अर्को संस्था आई.डी.एफ. हो। सन् २००८ सेप्टेम्बर सम्ममा ७२,००० विपन्न महिलाहरूलाई सेवा उपलब्ध गराईरहेको छ। यी संस्थाहरूको असुली दर ९९% रहेको देखिन्छ।

सहभागीहरूले उक्त संस्थाहरूको लघुवित्त संचालन तथा व्यवस्थापन प्रणाली शाखा कार्यालयको कार्य प्रणाली र केन्द्र बैठक संचालन प्रक्रिया, लेखा तथा अभिलेख प्रणाली, र ऋणी सदस्यहरूद्वारा संचालित व्यवसायहरूको अवलोकन गरेका थिए। साथै सहभागीहरूले ग्रामीण बैंकले प्रतिपादन गरेको भिखारीको लागि ऋण कार्यक्रम (Beggan Loan Program) को प्रक्रिया, उपयोगिता र प्रभाव तथा आई.डी.एफ.द्वारा संचालित लघु उद्यम ऋण कार्यक्रमको पनि अध्ययन गरेका थिए। उक्त भ्रमण कार्यक्रम निकै फलदायी रहेको तथा सहभागीहरूलाई उत्साही बनाउन सफल भएको विचार सहभागीहरूले व्यक्त गरे।

भ्रमणमा छिमेक विकास बैंक, हेटोडाबाट श्री तारानाथ महतो, श्री कुल चन्द्र पराजुली र श्री निरञ्जन अर्याल, स्वावलम्बन विकास बैंक लि., जनकपुरबाट श्री मनी राज खड्का र श्री श्याम लाल चौधरी, स्वावलम्बन विकास केन्द्रबाट श्री गोविन्द मान श्रेष्ठ, श्री नरेन्द्र प्रसाद रोकया र श्री विष्णु प्रसाद ढकालको सहभागिता रहेको थियो। यसै गरि जीवन विकास समाज, मोरङबाट श्री दामोदर रेग्मी र श्री भरतलाल बहरदार, नेरुडे विकास बैंक विराटनगरबाट श्री महेश मान प्रधान र श्री भाग नारायण साह, ग्रामीण महिला उत्पुक्तता विकास मञ्च सुनसरीबाट श्री जयन्ती राई र श्री देव कुमारी श्रेष्ठ र आर.एम.डी.सी.का अधिकृतद्वय श्री गोविन्द राउत र श्री प्रदिप पौडेलको सहभागिता रहेको थियो।

आई.डी.एफ. संस्थाको जानकारी लिँदै सहभागीहरू

लघुवित्त कार्यक्रम सम्वन्धी अन्तरक्रिया कार्यक्रम

रुरल माइक्रोफाइनान्स डेभलपमेण्ट सेण्टर लि. ले लघुवित्त कार्यक्रम संचालन गर्न ईच्छुक ६ वटा सहकारी संस्थाहरूका २५ जना संचालक सदस्यहरूसँग २०६५ माघ २२-२३ गते २ दिन काठमाडौंमा लघुवित्त सम्वन्धी एक अन्तरक्रिया कार्यक्रम सम्पन्न गरेको छ।

लघुवित्त कार्यक्रमको संचालन प्रणाली, व्यवस्थापन प्रक्रिया सम्वन्धी विभिन्न पक्षहरूको व्यावहारिक ज्ञान सम्वन्धी जानकारी गराउने उद्देश्यले उक्त अन्तरक्रिया कार्यक्रम पूर्व अन्य क्षेत्रहरूमा सफलताका साथ संचालित लघुवित्त संस्थाहरू तथा सो अन्तर्गतको केन्द्रहरूको अवलोकन तथा अध्ययन गराईएको थियो।

अन्तरक्रिया कार्यक्रमको एक दृश्य

भ्रमणमा संलग्न भएका सवै सहभागीहरूलाई यस अन्तरक्रियामा आमन्त्रित गरिएको थियो। कार्यक्रममा सहभागीहरूले अध्ययन अवलोकनबाट सिकेका व्यवहारिक कुरा तथा अनुभवहरूको प्रस्तुतीकरण गरेका थिए।

अन्तरक्रियामा लघुवित्तको परिभाषा, लघुवित्तका आवश्यक तत्वहरू, संचालन स्वसक्षमता तथा वित्तीय स्वसक्षमता तथा दिगोपना, ब्याज दर निर्धारण तरिका, ब्याज दर निर्धारण गर्दा ध्यान दिनु पर्ने पक्षहरू, ब्याजका प्रकारहरू, ऋणीको ऋण कारोवारको लागत आर.एम.डी.सी.मा ऋण लिन चाहने संस्थाहरूमा हुनु पर्ने योग्यता आदि बारे पनि विस्तृत छलफल भएको थियो। कार्यक्रमको अन्त्यमा सहभागीहरूले आ-आफ्नो धारणा राख्ने क्रममा कार्यक्रम अन्त्यतः लाभदायी, व्यावहारिक र सान्दर्भिक रहेको र लघुवित्त कार्यक्रम संचालनमा हेलचक्राई नगरी सतर्कता अपनाउनुपर्ने र यो कार्यक्रममा धेरै मेहनत साथ गर्नुपर्ने कुरा प्रकट गरेका थिए।

अन्तरक्रिया कार्यक्रममा जनसेवा बचत तथा ऋण सहकारी संस्था लि., कञ्चनपुर, सरस्वतीस्थान बहुउद्देश्यीय सहकारी संस्था लि., डोटी, भिमकुल बचत तथा ऋण सहकारी संस्था लि., गोरखा, चर्तुमुजेश्वर बहुउद्देश्यीय महिला सहकारी संस्था लि., सर्लाही, जनहित कोष बचत तथा ऋण सहकारी संस्था लि., रामेछाप र साना किसान कृषि सहकारी संस्था लि., रूपन्देही गरि जम्मा ६ वटा संस्थाहरूका संचालक सदस्यहरूको सहभागिता रहेको थियो। आर.एम.डी.सी.का वरिष्ठ प्रवन्धक श्री मेघ राज गजुरेल र वरिष्ठ अधिकृत श्री पृथ बहादुर थापाद्वारा सहजकर्ताको रूपमा गोष्ठी संचालन भएको थियो।

ऋणमा प्रतिफल (Yield On Portfolio)

भूमिका

कुनै पनि वित्तीय कारोबार गर्ने संस्थाले आफूले लगानी गरेको ऋणले के कस्तो प्रतिफल दिइरहेको छ भन्ने कुरा समय-समयमा जानकारी हासिल गरि राख्नु पर्दछ। कहिलेकही संस्थाले निर्धारण गरेको व्याजदर धेरै देखिन्छ तर वास्तवमा ग्राहकबाट संस्थाले असूल गरेको रकम उक्त व्याजदर भन्दा कम हुन्छ। यसले गर्दा बजारमा संस्थाले धेरै महंगो व्याजदर लियो भन्ने भान परेको हुन्छ तर संस्थाले भने कम व्याज प्राप्त गरिरहेको हुन्छ। त्यसैले वित्तीय संस्थाले आशा गरेको प्रतिफल प्राप्त भएको छैन भने कसरी भएन ? कही चुहावट भयो कि ? आदि वारे चासो राखी अनुसंधान गर्नु पर्दछ। फिल्डमा नै वित्तीय कारोबार गर्ने लघुवित्त संस्थाहरूले यसलाई अझ बढी महत्व दिई हेर्नु पर्ने हुन्छ। यस्तो अनुपात (Ratio) वाणिज्य बैंक र अन्य वित्तीय संस्थाहरूले भन्दा लघुवित्त संस्थाहरूले निकाल्ने र अनुगमन गर्ने गरेको पाइन्छ। लघुवित्त कारोबार संचालन गर्ने संस्थाहरूले समय-समयमा निकाल्ने गरेका धेरै प्रकारका सूचकहरू मध्ये यो पनि एक प्रमुख सूचक (Indicator) हो। लामो समय देखि लघुवित्त कार्यक्रम संचालन गर्ने प्रायः जसो संस्थाहरूले यो सूचक निकाल्ने र यसको विश्लेषण गर्ने गरेता पनि कतिपय नयाँ लघुवित्त संस्थाहरूले यो सूचक निकाल्ने गरेको नपाइएको हुँदा ती संस्थाहरूको लागि भने यो निकै उपयोगी हुन सक्छ।

प्रतिफल निकाल्न आवश्यक पर्ने विवरण

यो सूचक निकाल्नको लागि सबैभन्दा पहिले निम्न विवरणहरू प्राप्त गर्नु पर्दछः

- लगानीमा रहेको ऋण रकम (रु.मा) - कम्तिमा २ अवधिको
- ऋण लगानीबाट भएको नगद व्याज आम्दानी (रु.मा) - त्यस आर्थिक वर्षको
- ऋण प्रदान गर्दा ग्राहकबाट लिएको शुल्क तथा कमिशन (रु.मा) - त्यस आर्थिक वर्षको

उपरोक्त विवरणहरू मध्ये व्याज र शुल्क तथा कमिशन त्यस आ.व.को हिसाब गरिने र लगानीमा रहेको ऋण रकम भने खास दिनको लिइने भएकोले अनुपात निकाल्दा नमिल्ने हुन जान्छ। अतः लगानीमा रहेको ऋणलाई पनि सरदर वर्ष भरिकै पार्नको लागि औषत लिनु पर्दछ। औषत लिनको लागि गत वर्षको त्यही अवधिको र यस अवधिको पनि सोही अवधिको रकम जोडेर २ ले भाग गर्दा औषत रकम निस्कन्छ। उदाहरणको लागि गत वर्षको फागुन मसान्तको विवरण संग यस वर्षको फागुन मसान्तको विवरण संग जोडेर २ ले भाग दिएमा फागुन मसान्तको औषत निस्कन्छ। अर्को तर्फ आम्दानीमा पनि फागुन मसान्तसम्मको आम्दानी राखेर सो अवधिको (फागुनको) अनुपात निकाल्न सकिन्छ। यसरी हिसाब निकाल्दा पनि लगानीमा रहेको रकम पहिले देखिकै एकमुष्ट भएर वर्षभरी कै आउने तर व्याज आम्दानी भने माथिको उदाहरणमा फागुनसम्म ८ महिनाको मात्र

हुने हुँदा अनुपात फरक पर्न जान्छ। त्यसैले अब आउने ४ महिनामा पनि यही अनुपातमा आम्दानी हुने अनुमान गरी ८ महिनाको आम्दानीलाई १ वर्षकै आम्दानी बनाउन त्यसलाई वार्षिकीकरण (Annualize) गरिन्छ। आठ महिनाको आम्दानीलाई यसरी वार्षिकीकरण गर्न सकिन्छ :

$$\text{सो आ.व.को फागुन महिनासम्मको आम्दानीहरू} \times \frac{12}{8}$$

त्यसै गरी चैत्र महिनाको वार्षिकीकरण गर्नु परेमा १२ ले गुणन गरेर ९ ले भाग दिएर निकाल्न सकिन्छ। एवं रीतले अन्य महिनाको आम्दानीलाई पनि वार्षिकीकरण गर्न सकिन्छ। यदि व्याज आम्दानी पनि १२ महिनाकै लिइएको छ भने वार्षिकीकरण गर्नु पर्दैन।

ऋणको प्रतिफल कसरी निकाल्ने ?

ऋणको प्रतिफल मुख्यतः २ वटा प्रयोजनको लागि निकालिन्छ। प्रथमतः, लघुवित्त संस्थाले ग्राहकमा ऋण लगानी गरेको रकमबाट कति व्याज प्राप्त भएको छ भन्ने जानकारी लिन र दोश्रो, ऋण लगानी गरेको रकमले व्याजका अतिरिक्त शुल्क र कमिशन समेत गरी कति आम्दानी गरेको छ भन्ने जानकारी लिन।

पहिलो प्रयोजनको लागि प्रयोग गरिने सूत्र :

$$\frac{\text{उक्त अवधिमा ऋण लगानीबाट भएको नगद व्याज आम्दानी}}{\text{औषत लगानीमा रहेको ऋण रकम}} \times 100$$

यसै गरी दोश्रो अवस्थाको लागि माथिको व्याज आम्दानीमा शुल्क र कमिशन समेत जोडी निकाल्न सकिन्छ। नेपालका धेरै जसो लघुवित्त संस्थाहरूले व्याज बाहेक अन्य शुल्क तथा कमिशन नलिने भएकोले यसको विषयमा चर्चा गरिने छैन।

विवरण कसरी प्राप्त गर्ने ?

ऋण लगानीबाट भएको नगद व्याज आम्दानी संस्थाको मुख्य खाता वा ट्रायल ब्यालेन्सबाट सोभै प्राप्त गर्न सकिन्छ। तर औषत लगानीमा रहेको ऋण खाताबाट सोभै प्राप्त गर्न नसकिने र २ वा सो भन्दा बढी संख्यामा विवरणहरू लिई औषत निकाल्नु पर्ने भएको हुँदा गल्ती हुन सक्ने भएकोले यसमा चनाखो हुनु पर्दछ। औषत लिँदा सामान्यतया जतिवटा विवरण लिइएको हो त्यति संख्याले नै भाग गरि औषत लिने गरिन्छ। तर कहिलेकही त्यस्तो संख्या फरक पर्न गएमा नतिजा गलत निस्कन्छ। उदाहरणको लागि वर्ष दिनको मासिक औषत लिँदा कुनै कुनै संस्थाले अघिल्लो वर्षको (२०६४) आषाढ देखि यस वर्षका (२०६५) आषाढसम्मको प्रत्येक महिनाको विवरण लिई १२ ले भाग गरी औषत निकाल्ने गरिएको पाइएको छ। तर वास्तवमा हामीले यस आ.व.को १२ महिना र गत आ.व.को १ महिना गरी

(बाँकी पृष्ठ ७ मा)

सहकारी संस्थाहरूलाई व्यवसायिक योजना तालिम

रुरल माइक्रोफाइनेन्स डेभलपमेण्ट सेण्टर लि. केही संभाव्य सहकारी संस्थाहरूका पदाधिकारीहरूको लागि व्यवसायिक योजना तर्जुमा विधिको तालिम आयोजना गरेको थियो। २०६५ माघ २४ गते संचालन गरेको उक्त तालिममा ६ वटा सहकारी संस्थाहरूका ११ जना पदाधिकारीहरूको सहभागिता रहेको थियो। आर.एम.डी.सी.संग ऋण माग गर्दा साभेदार संस्था हरूले आफ्नो व्यवसायिक योजना तयार गरि पेश गर्नुपर्ने हुँदा सो बारे विशेष जानकारी दिने उद्देश्यले उक्त तालिम आयोजना गरेको थियो। तालिममा सहभागीहरूलाई व्यवसायिक योजनाको अवधारणा, यसको महत्व, रणनीतिक योजना, संचालन योजना तथा वित्तीय योजना, वासलात, आम्दानी

तथा खर्च बारे सैद्धान्तिक जानकारी गराउन साथै व्यवसायिक योजना तयार गर्ने व्यवहारिक अभ्यास पनि गर्न लगाईएको थियो।

तालिमका श्रोतव्यक्तिहरू आर.एम.डी.सी.का वरिष्ठ प्रवन्धक श्री मेघ राज गजुरेल र वरिष्ठ अधिकृत श्री पृथ बहादुर थापा रहनु भएको थियो। तालिममा जनसेवा बचत तथा ऋण सहकारी संस्था लि., कञ्चनपुर, सरस्वतीस्थान बहुउद्देश्यीय सहकारी संस्था लि., डोटी, भिमकुल बचत तथा ऋण सहकारी संस्था लि., गोरखा, चर्तुभुजेश्वर बहुउद्देश्यीय महिला सहकारी संस्था लि., सर्लाही, जनहित कोष बचत तथा ऋण सहकारी संस्था लि., रामेछाप र साना किसान कृषि सहकारी संस्था लि., रूपन्देहीले सहभागीता जनाएका थिए।

(पृष्ठ ६ को बाँकी अंश)

१३ महिनाको विवरण लिएका हुन्छौं । यसरी १३ महिनाको विवरणलाई १२ ले भाग गर्दा नतिजा फरक पर्न जान्छ । त्यसै गरि अन्य अवस्थामा पनि औषत हिसाब गर्दा विवरण लिएको संख्या र भाग गर्ने संख्या फरक नपरोस भन्ने कुरामा ध्यान पुऱ्याउनु पर्दछ ।

नतिजा कसरी जाँच गर्ने ?

उपरोक्त सूत्रबाट निस्कने परिणाम प्रतिशतमा निस्कन्छ । यसैबाट हामीले ग्राहकसंग लिने गरेको वा भन्ने गरेको वा तमसुकमा उल्लेख गरिएको वार्षिक व्याजदरसंग तुलना गरी वास्तविक अवस्था थाहा पाउन सकिन्छ ।

उदाहरणको लागि कुनै संस्थाले घट्टो व्यालेन्समा वार्षिक व्याजदर २० प्रतिशत तोकेको छ वा समदरमा पनि त्यति नै व्याज आउने गरी तोकेको छ र माथिको हिसाबबाट समेत सोही प्रतिशतको हाराहारीमा परिणाम निस्कन्छ भने हामीले लगानी गरेको ऋणको व्याज संस्थामा पुरै आएको छ भन्ने बुझिन्छ । साधारणतया: संस्थाले निर्धारण गरेको व्याजदर भन्दा १० प्रतिशत अंकले भन्दा कम नतिजा आयो अर्थात वार्षिक २० प्रतिशत व्याजदर निर्धारण गरिएकोमा १८ प्रतिशत भन्दा पनि कम प्रतिफल देखियो भने संस्थाबाट यसलाई गम्भिरतापूर्वक लिने गरिन्छ । यदि माथिको हिसाबबाट यस्तो परिणाम १६ प्रतिशत मात्र आयो भने पक्कै पनि त्यहाँ केही गडबडी छ भन्न सकिन्छ ।

नतिजा फरक पर्न सक्ने सम्भावित कारणहरू

- **ऋणको भाखा नाघनु** : ऋणको किस्ता भाखा नाघेमा उक्त ऋणको व्याज पनि असूल नहुने हुँदा आम्दानी कम हुन जान्छ र प्रतिफल कम देखिन्छ । कतिपय लघुवित्त संस्थाहरूले आफ्नो ऋणको गुणस्तर राम्रो छ भन्ने देखाउन तथा कर्मचारीहरूले आफ्नो असक्षमता लुकाउन ऋणको भाखा नाघेको भएता पनि प्रतिवेदन तयार गर्दा भाखा नाघेको ऋण कम देखाउँछन वा देखाउँदैनन । यस्तो अवस्थामा यस सूचकले भाखा नाघेको ऋण छ भन्ने संकेत गर्ने भएकोले थप अनुसन्धान गर्नु जरुरी हुन्छ ।
- **कर्मचारीबाट रकम हिनामिना हुनु** : धेरैजसो लघुवित्त संस्थाका ग्राहकहरूसंगको कारोबार फिल्डमा नै हुने र त्यहाँ भएको सम्पूर्ण कारोबारको नियमित रूपमा प्रमाणीकरण नहुने भएकोले हिनामिनाको सम्भावना बढेर जान्छ । यसको लागि संस्थाले कार्यालयमा जम्मा भएको रकमलाई प्रत्येक ग्राहकको खाता तथा पासबुक चेक जाँच गरी यसलाई न्यूनीकरण गरेका हुन्छन । नियमित रूपमा जाँच हुन नसकेको अवस्थामा यस सूचकले पनि हिनामिनाको संकेत गर्नसक्छ । कर्मचारीले हिनामिना गरेमा संस्थाको आम्दानी कम हुन्छ, फलस्वरूप प्रतिफल कम देखिन्छ । यस्तो अवस्थामा संस्थाले हिसाब जाँच नियमित रूपमा गर्ने र कर्मचारीहरूमाथि निगरानी बढाउनु पर्ने हुन्छ ।
- **लगानीमा रहेको रकममा अस्वाभाविक घटबढ हुनु** : औषत लिँदा लगानीमा रहेको रकममा क्रमिक रूपमा बृद्धि हुँदै गएमा यो सूचकले ठीक नतिजा निकाल्छ । तर कहिलेकही खास सिजनमा ऋणको माग बढ्न गई लगानीमा रहेको ऋण पनि अस्वाभाविक ढंगले बढ्न जान्छ । यस्तो हुँदा यदि आ.व.को पछिल्ला महिनामा गएर मात्र लगानी भएको छ भने सो रकमले छोटो समयको मात्र व्याज आर्जन गर्ने भएकोले आम्दानी कम हुन्छ, फलस्वरूप प्रतिफल कम देखिन जान्छ । यसको उल्टो आ.व.को सुरुकै महिनामा एकैचोटी धेरै लगानी भएमा त्यस रकमले वर्ष भरि नै व्याज आम्दानी गर्ने भै आम्दानीमा बृद्धि हुन जान्छ र प्रतिफल बढी देखिन जान्छ ।

यसलाई न्यूनीकरण गर्न लगानीमा रहेको रकमको औषत लिँदा वर्षको २ वटा विवरण मात्र नलिई प्रत्येक महिनाको अन्तमा बाँकी ऋण रकमलाई जोडी १२ ले भाग गरी औषत निकाल्न सकिन्छ । यसबाट कारणवश कुनै महिनामा भएको अस्वाभाविक बृद्धिको असर कम हुन गई नतिजा वास्तविकताको नजिक आउँछ ।

- **बढी व्याज असूली हुनु** : कुनै-कुनै लघुवित्त संस्थाले निर्धारित समय अगावै ग्राहकले ऋणको किस्ता बुझाएमा पुरै अवधिको व्याज लिई ऋण चुक्ता गर्ने गरेका छन । यस्तो अवस्थामा व्याज बढी असूल हुन गई अनुपात नतिजा बढी देखिन सक्छ ।

- **विभिन्न व्याजदर रहेका ऋणहरूको प्रतिफल एकै ठाउँमा निकाल्नु** : संस्थाले विभिन्न प्रकारका ऋणमा फरक-फरक व्याजदर कायम गरेको छ भने तिनीहरूलाई अलग्गै राखेर हिसाब गर्नु पर्दछ । त्यसै गरी व्याज असूली गर्दा पाक्षिक वा मासिक रूपमा नगरी त्रैमासिक/अर्द्ध-वार्षिक वा एकैमूष असूल गर्ने गरिएको छ भने एक अवधिको व्याज अर्को अवधिमा असूल हुन गई नतिजा फरक पर्न सक्छ ।

- **कर्मचारीको क्षमता कम हुनु वा हिसाब गर्दा गलति हुनु** : हिसाब राख्न नजान्ने कर्मचारी वा हिसाब गलति हुँदा पनि यो अनुपात फरक पर्न जान्छ । त्यसैले प्रतिफल निकाल्दा आशातित प्रतिफल नआएमा एकैचोटी कुनै निष्कर्षमा नपुगी हिसाब ठिक छ कि छैन वा सूत्र प्रयोग गर्दा वा औषत लिँदा कतै फरक पऱ्यो कि रू भनी पुनः हिसाब जाँच गर्नु पर्दछ ।

जे होस, अनुपातको नतिजा हिसाब गर्दा व्याज आम्दानी तथा लगानीमा रहेको ऋणलाई प्रभाव पार्ने विभिन्न पक्षहरूलाई केलै हेर्नु पर्दछ ।

कसले निकाल्ने ?

ऋण लगानीमा प्रतिफल सबै तहका कर्मचारीलाई महत्वपूर्ण भएता पनि मुख्यतः ३ तहमा यसलाई नियमित रूपमा निकाल्ने र अनुगमन गर्नु नितान्त आवश्यक छ ।

- **फिल्ड कर्मचारी स्तरमा** : फिल्ड कर्मचारीहरूले आफूले संचालन गरेका केन्द्रहरूमा ऋण लगानीमा अनुकूल प्रतिफल आएको छ, छैन नियमित रूपमा अनुगमन गर्नु पर्दछ । आवश्यक परेमा प्रत्येक केन्द्रको प्रतिफल पनि निकाल्न सकिन्छ । यसबाट कर्मचारीको कार्यसम्पादनको स्तर समेत जाँच गर्न सकिन्छ ।
- **शाखा कार्यालय स्तरमा** : शाखा कार्यालयस्तरमा यो सूचक अनिवार्य रूपमा निकाली यसलाई नियमित अनुगमन गर्ने र केन्द्रीय कार्यालयमा गरिने रिपोर्टिङमा पनि अनिवार्य रूपमा सामेल गर्नु पर्दछ । शाखा कार्यालयमा यो सूचक कम देखिएमा प्रत्येक फिल्ड कर्मचारीको नतिजा हेरी चेक गर्न सकिन्छ ।
- **केन्द्रीय कार्यालय स्तरमा** : केन्द्रीय कार्यालयले यसलाई धेरै महत्वपूर्ण सूचकको रूपमा लिई यसको नियमित अनुगमन गर्नु पर्दछ । अपेक्षित भन्दा धेरै कम नतिजा भएका शाखामा विस्तृत अध्ययन तथा अनुसन्धान गरी कारण पत्ता लगाउनु जरुरी हुन्छ । साथै यस सूचकलाई नियमित रूपमा हुने संचालक समिति/कार्य समितिको बैठकमा प्रगति प्रतिवेदनका साथमा अनिवार्य रूपमा समावेश गरी समीक्षा गर्नु पर्दछ ।

कति अवधिमा निकाल्ने ?

यो सूचक संस्थाको प्रकृति र अवस्था हेरी वार्षिक, अर्ध-वार्षिक, त्रैमासिक र मासिक रूपमा निकाल्न सकिन्छ । नेपालमा भने कतिपय संस्थाहरूले वार्षिक र अर्द्ध-वार्षिक रूपमा निकाल्ने गरेका छन् भने कतिपयले मासिक रूपमा नै निकाली अनुगमन गर्दछन । लघुवित्त संस्थाहरूले आफ्ना कर्मचारीहरूलाई यो सूचक निकाल्ने सीप सिकाई मासिक रूपमा नै निकाली अनुगमन गर्नु लाभदायी हुन्छ । यसको अतिरिक्त दातृ संस्थाको आवश्यकता अनुसार सम्वन्धित संस्थालाई उपलब्ध गराउनको लागि कुनै पनि अवधिमा निकाल्न सकिन्छ ।

निष्कर्ष

यस सूचकले लघुवित्त संस्थाको आम्दानीको प्रमुख श्रोतको रूपमा रहेको व्याज आम्दानी अपेक्षित रूपमा भएको छ, छैन भन्ने संकेत गर्ने भएकोले यसलाई समय-समयमा विश्लेषण गरेमा संभावित हानीबाट संस्थालाई बचाउन मद्दत पुग्ने देखिन्छ ।

मेघराज गजुरेल, वरिष्ठ प्रबन्धक
आर.एम.डी.सी.

आर.एम.डी.सी.का साम्भेदार लघुवित्त संस्थाहरूको स्थिति विवरण

२०६५ चैत्र मसान्तसम्मको विवरण

स्रोत: सम्बन्धित संस्थाहरू

(रकम रु. हजारमा)

क्र.स.	संस्थाको नाम ठेगाना	जिल्ला संख्या	गाविस न.पा.	शाखा कार्यालय	केन्द्र संख्या	सदस्य संख्या	ऋणी सदस्य	वचत रकम	लगानीमा रहिरहेको सावा
१	निर्धन उत्थान बैक लि., रुपन्देही	२२	६१७	६६	३,८०२	१०९,७१९	७४,६५५	३०१,५००	१,०२३,९८६
२	छिमेक विकास बैक लि., हेटौडा	२३	४९६	३७	४,५३७	८९,७३६	७१,८७१	३४६,७१९	७६६,६०६
३	स्वावलम्बन लघुवित्त विकास बैक लि., जनकपुर	१७	४७८	५४	३,१५५	८४,९६४	६१,५२६	२९७,६८४	६२७,८९०
४	फरबाङ, सुनसरी	८	१९५	२८	२,०३४	४६,८६४	३४,७६७	१०२,६७३	२८६,७४०
५	पश्चिमाञ्चल ग्रामीण विकास बैक लि., वृटवल	१४	३३४	४०	१,२४८	४२,६८९	३६,५८६	१४९,१३३	५८९,९३६
६	स्वावलम्बन विकास केन्द्र, काठमाडौं	१२	१५२	२३	१,३७०	४२,४२३	२७,३१४	१३९,११२	२३२,८७२
७	जीवन विकास समाज, मोरङ	३	१२२	२१	१,६४१	४०,९२३	३३,३०१	९८,७१८	२७२,९१०
८	मध्यमाञ्चल ग्रामीण विकास बैक लि., जनकपुर *	१५	३२०	३९	१,४६८	३९,३६१	३६,६४८	१३२,८६९	३७१,७७७
९	नेरुडे लघुवित्त विकास बैक लि., विराटनगर	३	११३	२२	१,५६१	३७,७२०	३३,१२९	८८,२३३	२७५,५१४
१०	सहारा नेपाल वचत तथा ऋण सहकारी संस्था लि., फापा	१	५०	१७	१,३६०	३६,३१९	२९,७८३	९६,४५३	२७४,५९४
११	महली सामुदायिक विकास केन्द्र, सप्तरी	३	१३०	१०	६७६	१५,०९२	१०,१११	३३,०३८	८२,८२२
१२	नेम्डो, पर्वत	६	१००	१०	६३६	१३,९९०	९,९४४	३६,७८२	७४,३१६
१३	नेपाल महिला उत्थान केन्द्र, ललितपुर ▶	३	१०५	९	५५६	१३,२०४	७,५२०	२९,१८९	५८,०८८
१४	चारतारे युवा क्लब, बाग्लुङ	५	७७	९	४४७	१२,३४६	६,७८६	१३,५९७	३२,९०४
१५	मानुषी, काठमाण्डौं	२	५३	६	४३७	१०,५१९	७,२२५	२७,४५९	५८,२२१
१६	कपाली वचत तथा ऋण सहकारी संस्था, फापा	१	२६	५	३९३	९,८५७	८,१४६	२५,०३१	६८,६६७
१७	मुक्तिनाथ विकास बैक लि., कास्की	३	६५	११	४३४	९,६६५	४,०६९	१६,५८२	४९,२७४
१८	सामुदायिक महिला विकास केन्द्र, सप्तरी	३	८६	७	३४८	८,६४३	६,५८३	२१,३४९	४३,९६९
१९	श्रृजना सामुदायिक विकास केन्द्र, सिराहा	२	५८	६	३११	७,२२७	५,७२४	१०,७५३	४१,४३१
२०	बौद्ध ग्रामिण वचत तथा ऋण सहकारी संस्था लि., सुर्खेत	१	५	१	२३८	६,००७	२,५८७	८,३९८	१२,५५५
२१	युनिक नेपाल, बर्दिया	२	२७	५	२४०	५,८९८	२,८१९	८,५८३	१८,५५३
२२	सल्ल, धनकुटा	१	२२	३	२३०	५,८१४	२,८५७	९,९४९	१६,९११
२३	डी.सी.आर.डी.सी., बाग्लुङ	६	५१	५	२५६	५,७८३	३,३२८	१०,९४६	२४,९६३
२४	नव प्रतिभा वचत तथा ऋण सहकारी संस्था, नवलपरासी	१	२६	४	२५४	५,७४०	३,००७	५,४९९	२१,८२४
२५	श्रमजीवी वचत तथा ऋण सहकारी संस्था, सिराहा	१	४७	४	२२३	५,७२०	३,९९३	८,९१३	३१,५२२
२६	नेपाल महिला सामुदायिक सेवा केन्द्र, दांग	३	२२	३	२६३	५,६६२	३,४५६	१०,४६०	२५,००२
२७	सुजना विकास केन्द्र, पोखरा	२	२४	३	२१७	४,८५६	३,३३३	१३,९७२	३२,३१८
२८	महिला सहयोगी सहकारी संस्था लि., काठमाण्डौं	१	१७	३	१९०	४,३३८	२,६१२	१५,०८१	२६,८७१
२९	वातावरण सुधार बहुउद्देश्यीय सहकारी संस्था लि., सुर्खेत	१	१४	१	१७१	३,९२३	२,३७०	६,३०४	११,१८९
३०	विन्ध्यवासिनी वचत तथा ऋण सहकारी, काभ्रे	१	१६	१	१७७	३,७३५	२,४४१	२१,५५१	२३,२३७
३१	ग्रामीण महिला उत्थान केन्द्र, दांग	१	१३	३	१६४	३,४४६	१,६८८	४,८२१	१०,६९२
३२	सेवा वचत तथा ऋण सहकारी संस्था, सुनसरी	१	१२	३	१४३	३,३९३	२,७८२	१०,९१५	२५,२०८
३३	कृषक जागरण उपभोक्ता सहकारी संस्था लि., लमजुङ	१	२४	३	११७	३,२९३	२,१६७	५,४४१	१८,८१०
३४	नवोदय बहुउद्देश्यीय सहकारी संस्था लि., फापा	१	१२	१	१३२	२,९२५	१,७०७	४,५१८	१३,०७१
३५	साना किसान कृषि सहकारी संस्था लि., बारा	१	२	३	३३	२,६६८	१,८८२	४७,५९३	७६,०२५
३६	पालुङ बहुउद्देश्यीय सहकारी संस्था लि., मकवानपुर	१	७	१	९७	२,६६०	१,६६४	१२,३०९	२१,०२९
३७	पाटन विज्ञान एण्ड प्रोफेसनल विमेन, पाटन □	२	६	१	५४	१,६९५	१,१२८	५,१८५	११,६३५
३८	महिला उद्यमी संघ नेपाल, काठमाण्डौं	४	१९	२	७२	१,६७४	१,२३४	६,६४४	९,७३८
३९	गंगामाला स्वावलम्बन वचत तथा ऋण सहकारी संस्था लि., सुर्खेत	१	५	१	५६	१,५५४	८४३	१,०८०	३,३७२
४०	आइडियल सहकारी संस्था लि., सप्तरी □	१	९	१	५२	१,४१९	१,३७६	२,८८५	८,९१०
४१	महिला उपकार मंच, बाँके	१	४	१	५४	१,२११	५९७	२,०१२	४,८२१
४२	उदयदेव बहुउद्देश्यीय सहकारी संस्था लि., महेन्द्रनगर	१	३	१	६१	१,१९१	५२२	१,७७५	२,६२७
४३	सोसल अपग्रेड इन प्रोग्रेस अफ एजुकेशनल रिजन, दांग ^	१	७	१	६१	१,१८५	१,०७२	१,७०२	२,५१७
४४	पाल्पा रारा वचत तथा ऋण सहकारी संस्था लि.,पाल्पा	१	९	१	५५	१,०५५	४८४	४,१९७	३,२४०
४५	इन्द्रशाम पुनर्भवन वचत तथा ऋण सहकारी संस्था लि., चितवन	१	९	१	४४	१,०२६	८३२	१,११८	६,०४७
४६	कालिका बहुउद्देश्यीय सहकारी संस्था लि., रसुवा	१	५	१	३४	९८०	६२३	१,३३९	४,५२६
४७	मैत्री बहुउद्देश्यीय सहकारी संस्था लि., गुल्मी	१	६	१	२९	९५०	३८९	१,०२२	२,०८९
४८	किसान बहुउद्देश्यीय सहकारी संस्था, कैलाली	१	४	१	३२	७९०	४३६	१,१९९	४,७०९
४९	विश्ववाशिलो वचत तथा ऋण सहकारी संस्था, बर्दिया	१	५	१	३०	६६७	३२३	६६६	१,१३८
५०	चमेली वचल तथा ऋण सहकारी संस्था लि., सर्लाही	१	३	१	२५	६०४	४३२	७०५	२,५३६
५१	अन्धकारमुक्ति वचत तथा ऋण सहकारी संस्था लि., पाल्पा	१	३	१	२४	५९५	३१७	६४३	२,०११
५२	गौरीशंकर डेभलपमेन्ट बैक लि., नवलपरासी	१	६	२	१५	२४७	९८	१,६६६	१,१११
५३	प्रगति वचत तथा ऋण सहकारी संस्था लि., सल्यान	१	२	१	१३	२३८	१६५	११८	३९३
५४	डिप्रे शाइकुमारी वचत तथा ऋण सहकारी संस्था लि. रुकुम	१	१	१	९	१९५	१६२	३१८	१,६८५
५५	सिलसिला बहुउद्देश्यीय सहकारी संस्था लि.अर्घाखाँची	१	२	१	८	१६५	३८	८९	१७३
	जम्मा	५२ **	४,०२६	४८७	३०,५८७	७६४,५६३	५६१,५३२	२,२०७,५९८	५,७०८,५९४

* २०६५ आषाढ मसान्त सम्मको □ २०६५ आश्विन मसान्त सम्मको ▶ २०६५ मंसिर मसान्त सम्मको ^ २०६५ फाल्गुन मसान्त सम्मको

** एउटै जिल्लामा एक भन्दा बढी ग्रामीण अनुसरणकर्ता संस्थाहरू कार्यरत रहेकोले कूल जिल्ला संख्याको जोड फरक देखिएको ।